

УДК 378.04:159.9:37.035:316.46

© Ю. І. Калюжна, А. М. Гончаренко

orcid.org/0000 – 0002 – 7453 – 9637

orcid.org/0009-0007-6654-0420

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2023.2.288294>

КАЛЮЖНА Юлія Іванівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ГОНЧАРЕНКО Альбіна Миколаївна

магістрантка Полтавського національного педагогічного університету

імені В. Г. Короленка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ З РІЗНИМИ КАР'ЄРНИМИ ОРІЄНТАЦІЯМИ

Стаття присвячена проблемі розвитку лідерських якостей майбутніх психологів у процесі їх професіоналізації в умовах вищої школи. Розкривається значення кар'єрних орієнтацій молоді на шляху безперервного фахового самовдосконалення. Аналізується значення лідерства як складової професійної готовності психолога до виконання фахових функцій. Розглядаються особливості розвитку лідерських якостей студентської молоді у контексті їх уявлень про майбутній шлях професіоналізації. У статті представлено результати дослідження взаємозв'язку кар'єрних орієнтацій майбутніх психологів та специфіки їх тенденцій до реалізації лідерської поведінки. Аналізуються основні типи кар'єрних орієнтацій майбутніх психологів. Визначаються типи уявлень про майбутній трудовий шлях студентів, які найбільше пов'язані зі змістом професійної діяльності. Висвітлюється зміст кар'єрних орієнтацій юнацтва, які формуються переважно під впливом зовнішніх або внутрішніх чинників. Досліджується, як ці психологічні утворення зумовлюють значущість лідерства для професійної самореалізації особистості. Окреслюються можливі ускладнення та перешкоди на шляху розвитку лідерських якостей у навчальному процесі. На основі цього вказуються особливості застосування засобів дидактичного та виховного впливу на формування особистості майбутнього професіонала з метою цілеспрямованого розвитку лідерських якостей для подальшого самовдосконалення у фаховій діяльності

***Ключові слова:** професійна кар'єра, кар'єрні орієнтації, мотивація, ціннісні орієнтації, обрання та проектування кар'єри, лідерство, лідерські якості, інноваційні методи навчання.*

Постановка проблеми. Вибір майбутнього професійного шляху та засобів його освоєння стає у юнацькому віці, суттєво відрізняючись у школярів та студентства. У школі навчання спрямоване на розвиток soft skills – м'яких (універсальних) навичок, які дозволяють оптимально адаптуватися до нових умов, швидко реагувати на зміну сферу зайнятості, оперативно вирішувати нестандартні завдання, соціалізуватися у новому середовищі, тощо. У вищій школі відбувається розвиток hard skills – спеціалізованих навичок, необхідних для конкретної професії з урахуванням чітко визначених умов виробничого середовища (мети діяльності, засобів, можливих результатів, процесу роботи тощо). У студентському віці формується розуміння суті взаємозв'язку цих тенденцій, що стимулює молодь активніше зайнятися вирішенням основної проблеми професіоналізації: пошуком тієї кар'єри, яка б забезпечила водночас становлення особистості як успішного фахівця у соціумі. Адже від психологічної готовності до професійного розвитку буде залежати конкурентоспроможність та потенціал успіху у подальшій роботі особистості

Аналіз останніх досліджень. В Україні сьогодні зростають вимоги до фахівців-психологів, їх здатності до прогнозування життєвих цілей та шляхів їх досягнення. Важливе значення у цьому контексті займають кар'єрні орієнтації молоді, які передбачають усвідомлення змісту майбутньої професійної діяльності, комплексу мотиваційних тенденцій та особистісних якостей, необхідних для її успішної реалізації. Кар'єрні орієнтації виникають у процесі соціалізації в результаті накопичення досвіду комунікації, вони стійкі та характеризуються тривалою стабільністю.

Як вказують сучасні дослідники, факторами які обумовлюють вибір кар'єрних орієнтацій є пізнавальні інтереси, мотивація професійного вибору, рівень досягнень, самооцінка, вплив соціального середовища (Бондаренко, 2003; Бородулькіна, 2006; Виноградський, Виноградська, Шканова, 2002; Гойко, Столярчук, 2016; Гончарова, 2020; Калюжна, Кравченко, 2022; Кокун, 2012; Рева, 2018; Тітова, 2015 та ін.).

Особливе місце у цьому контексті посідають нахили особистості до того чи іншого типу професійної діяльності. При проектуванні кар'єри майбутніми психологами фактором, що забезпечує успіх фахової діяльності особливої значущості набуває розвиток лідерських якостей, які є запорукою ефективного впливу на поведінку людей, груп, колективів та успішного досягнення поставлених цілей.

Сьогодні вивченням феномену лідерства займаються такі вчені, як К. О. Кальницька, В. В. Карманенко, Н. М. Дятленко, Д. С. Лимар, А. Є. Книш, А. В. Мітлош, В. О. Моляко, В. С. Бажанюк, В. В. Камишин, В. П. Мороз, А. А. Несен, Ж. Б. Богдан, Л. М. Сергеева, В. П. Кондратьєва, М. Я. Хромей, М. М. Тесленко, Т. Є. Тітова та ін.

У сучасних дослідженнях, присвячених підготовці психологів у вищій школі, підкреслюється важливість усвідомлення студентами своїх лідерських якостей у контексті специфічних характеристик майбутньої професії. Саме вони дозволяють досягти ефективного професійного зростання (Дятленко, 2014; Рева, 2018). Особлива значущість лідерства виявляється при формуванні певних уявлень молоді про успішну подальшу кар'єру, коли здатність впливати на інших, брати на себе відповідальність за спільні дії визнаються основними чинниками успіху. Кар'єрні орієнтації, таким чином, виступають важливим чинником розвитку лідерського потенціалу особистості.

А. І. Куриця у своїй роботі зазначає, що серед факторів, які забезпечують лідерські прояви у поведінці особистості, можна виділити такі: мотиваційні (потреба в успіху, прагнення самоствердження і самореалізації); емоційно-вольові (емоційно-позитивне самопочуття, наявність волі); особистісні (оригінальне та творче мислення, комунікативні та організаторські здібності); ділові (готовність брати на себе відповідальність, знання, навички та почуття організованості) (Куриця, 2020). Зважаючи на мотивуючий вплив кар'єрних орієнтацій на діяльність студентів, ми намагалися виявити взаємозв'язок уявлень про специфіку професійного зростання з тенденцією до розвитку їх особистісних якостей.

Завданням нашого дослідження було виявити взаємозв'язок типу кар'єрних орієнтацій майбутніх психологів з самооцінкою їх

лідерських якостей та їх змістовними характеристиками. Особливу увагу привертали специфічні прояви лідерства у студентів, уявлення яких про майбутню кар'єру склалися під впливом внутрішніх чинників (переконань, цінностей, інтересів) та зовнішніх об'єктивних обставин (наявності сім'ї, робочого місця, тощо). Відповідно до окресленого завдання нами було обрано кілька методик дослідження. По-перше, це методика дослідження кар'єрних орієнтацій («Якоря кар'єри» за Е. Шейном), яка дозволяє виявити типи кар'єрних орієнтацій студентів. Другою стала методика діагностики лідерських якостей на основі їх самооцінки (Є. Жаріков, Є. Крушельницький). Для вивчення структури лідерських характеристик ми обрали методику «Оцінка лідерських якостей» (за Ю. Ф. Пачковським). Внаслідок їх комплексного застосування було здійснено аналіз уявлень про необхідні лідерські якості майбутніх психологів другого та четвертого курсів денної та заочної форми навчання. Всього у дослідженні брало участь 120 студентів. На основі отриманих результатів ми намагалися визначити можливі шляхи розвитку лідерських якостей майбутніх психологів у ході викладання психологічних дисциплін у вищій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз емпіричних даних, отриманих за методикою Е. Шейна, дозволив виявити, що переважаючою кар'єрною орієнтацією студентів у цілому по вибірці є служіння. Таку тенденцією виявило 22% опитуваних, демонструючи стурбованість благополуччям інших людей. Основним покликанням психолога вони вважають забезпечення психологічного комфорту для оточуючих. Вони бажають приносити користь людям і суспільству, сприяючи розвитку їх особистості та вдосконаленню діяльності. У цій групі досліджуваних оцінка значущості служіння як кар'єрної орієнтації становить 6,1 бал.

Наступною за привабливістю для майбутніх психологів є орієнтація на професійну компетентність у подальшій фаховій діяльності. Її виявили 18% опитуваних. Запорукою професійного успіху такі студенти вважають наявність здібностей та талентів у певній галузі, а тому не пов'язують своє майбутнє з роботою, яка не дозволяє виявити їх фахові можливості, якості та обдарованість. Вони цінують компетентність та вправність у роботі як основні показники успішності професіонала. Середня

оцінка значущості професійної компетентності у цій групі опитуваних становить 8,9 балів.

Достатньо значущою для студентів виявилася також кар'єрна орієнтація типу менеджмент, вона притаманна для 15% опитуваних. Основна тенденція їх професійних зусиль – інтеграція дій інших людей та повна особиста відповідальність за остаточний результат. Саме тому значний внесок у діяльність організації визнається такими студентами як основний мотив подальшої успішної професіоналізації, який спонукає їх до прийняття та реалізації важливих рішень у спільній справі. Середня оцінка такого типу кар'єрної орієнтації у цій групі опитуваних становить 6,6 бали.

Результати дослідження свідчать також, що для 13% майбутніх психологів кар'єра пов'язана із загальним стилем життя, який передбачає гармонійне задоволення індивідуальних, сімейних та професійних потреб. Свою майбутню кар'єру вони не уявляють без підтримання певного способу життя, який би був для них максимально комфортним, а тому вважають його важливішим за успіх на роботі (середня оцінка ними такого типу становить 5,7 балів). Така кар'єрна орієнтація обумовлена переважно зовнішніми об'єктивними чинниками (наявністю сім'ї, умов для занять спортом, рівнем заробітної плати в організації, тощо).

Інші типи кар'єрних орієнтацій у студентів-психологів виражені значно менше. Так, 9% опитуваних прагнуть до автономії, тобто до свободи від організаційних правил та обмежень, самостійності як у постановці мети, так і у виборі засобів її досягнення. Тенденція до стабільності виявилася значущою для 8% студентів, які переважно орієнтуються на передбачуваність професійного середовища та соціальні гарантії з боку працедавця. З'ясовано, що 8% опитуваних мають орієнтацію на підприємництво, створення нового та оригінального продукту, організацію власного бізнесу. 7% студентів виявили схильність до реалізації кар'єри на основі виклику, а особливо привабливими для них є подолання перешкод, вирішення складних завдань та конкурентних ситуацій.

Аналізуючи переважаючі для студентів-психологів кар'єрні орієнтації можна зазначити, що для них у пріоритеті є служіння,

професійна компетентність, менеджмент. Усі вони мають в основі комплекс стабільних особистісних чинників: мотивів, ціннісних орієнтацій, здібностей та схильностей. Окрім цього, для опитуваних значущою виявилася кар'єрна орієнтація, пов'язана з інтегруванням стилів життя, яка переважно обумовлена низкою факторів зовнішнього оточення та можливістю їх оптимального узгодження. Проте неважко помітити, що здебільшого студенти орієнтуються на такі сторони майбутньої професійної діяльності, які відображають основні аспекти праці психолога: реалізацію суспільно значимої мети, забезпечення психологічного благополуччя людей, організацію спільної діяльності та основи професійних знань та навичок. Саме у контексті таких уявлень відбувається усвідомлення значущості лідерських якостей для майбутнього становлення фахівців.

Наступним кроком дослідження було виявлення особливостей лідерського потенціалу, притаманного представникам груп студентів з різними кар'єрними орієнтаціями. Для цього було використано методику діагностики лідерських якостей (Є. Жаріков, Є. Крушельницький).

Спочатку ми намагалися виявити вираженість лідерських якостей у цілому по всій вибірці досліджуваних. Вдалося встановити, що досить високі показники лідерства продемонстрували 37% опитуваних студентів. Вони відзначали тенденцію до залучення інших людей до досягнення спільних цілей, здатність переконувати та мотивувати оточуючих і водночас змінювати свої особистісні характеристики, якщо цього вимагають інтереси справи. Такі студенти вважають необхідними такі лідерські якості, як наполегливість та ініціативність, вольові прояви у поведінці.

Приблизно така ж частина досліджуваних (36 %) виявила середній показник при самооцінці лідерських якостей, вказуючи на деяку ситуативність лідерської поведінки, її залежність від специфіки соціального оточення та самої мети діяльності. Вони реально оцінюють власні вміння та можливості та усвідомлюють, що не завжди можуть організувати та націлити на спільну діяльність інших людей.

Вдалося також виявити групу студентів з низькими самооцінковими показниками лідерських якостей (27% від

загального числа досліджуваних). Зазвичай вони відзначали недостатню ініціативність у спільній з іншими діяльності, віддаючи перевагу чітко окресленим та регламентованим видам роботи, які не вимагають особистої відповідальності за успішні дії та їх результати.

Як було зазначено раніше, значущим чинником для розвитку лідерських якостей особистості є її мотивація у контексті цілісного уявлення про саморозвиток та професійні досягнення, тобто у ході становлення кар'єрних орієнтацій. Тому наступним кроком було виявлення взаємозв'язку типів кар'єрних орієнтацій та проявів лідерства у майбутніх психологів.

Вдалося виявити, що більшість студентів, з переважаючою кар'єрною орієнтацією типу служіння та професійна компетентність, мають високі показники лідерських якостей (відповідно 46% та 45% від кожної вищезазначеної групи досліджуваних). За свідченнями студентів, це пов'язано з розумінням суті майбутньої професії, яка націлена на роботу з людьми та безумовно передбачає наявність лідерських якостей. Також в практичній площині це може свідчити про готовність активно працювати в обраній сфері діяльності та прагнення до постійного саморозвитку. Високі лідерські якості виявили також студенти з орієнтацією на підприємницьку діяльність (40% опитуваних). Вони вважають, що активність, ініціативність у вирішенні завдань та готовність вирішувати складні проблемні ситуації впливають на можливість успішної побудови саме такого типу кар'єри.

Серед студентів з кар'єрною орієнтацією менеджмент 39% опитуваних виявили середній рівень розвитку лідерських якостей. При цьому вони зазначали, що знаходяться в процесі освоєння управлінських умінь та навичок, які ґрунтуються на лідерських якостях. Така ж тенденція виявилася у студентів з кар'єрними орієнтаціями на автономію (46% досліджуваних), стабільність (40% опитуваних) та інтеграція стилів життя (41%). Самі студенти такі посередні показники пояснюють недостатньо повним уявленням про змістовні характеристики таких кар'єрних перспектив. Окрім цього, слід зважати і на те, що орієнтації на стабільність та інтеграцію стилів життя обумовлені переважно зовнішніми об'єктивними чинниками, які незначною

мірою базуються на внутрішній дієвій мотивації, а тому не спонукають до активного саморозвитку лідерських якостей. Слід зазначити, що слабкий рівень розвитку лідерських якостей виявлено у значної частини студентів з типом кар'єрної орієнтації виклик (50%). Це пояснюється тим, що лідер прагне створювати команду та досягати мети разом з нею, а люди, що орієнтуються на виклик, швидше прагнуть прийняти складнощі, які виникли через зовнішні ситуації та відреагувати на них, аніж бути їх ініціатором.

Таким чином, серед усіх типів кар'єрних орієнтацій ми вирізняли ті, які мають найбільшу значущість для студентів-психологів. Ми виявили серед них ті, які обумовлюють зовнішні та внутрішні детермінанти розвитку лідерських якостей. До внутрішніх ми віднесли професійну компетентність, менеджмент та служіння, а до зовнішніх – інтеграцію стилів життя. Ми провели також порівняльний аналіз самооцінки лідерських якостей (за Ю. Ф. Пачковським) для опитуваних осіб в залежності від вищезазначених детермінант розвитку лідерських якостей.

Для студентів, у яких переважають зовнішні детермінанти розвитку лідерської поведінки, найсуттєвішими виявилися такі складові лідерства, як впевненість у своїх силах (середній бал 8,07), емоційна стійкість (середній бал 8,2) та наполегливість (середній бал 8,13). Таку тенденцію можна пояснити розвитком образу *Я* як успішного фахівця. Не маючи можливості використати достатню практичну підготовку (особливо це стосувалося студентів II курсу, які ще не мали досвіду проходження виробничих практик) майбутні психологи передусім оцінюють власні особистісні якості як необхідну основу для подальшої ефективної фахової діяльності. Середні показники студенти даної групи продемонстрували з тих складових лідерства, які насамперед стосуються морального аспекту взаємодії з соціальним середовищем. Серед них, наприклад, можна вирізнити дотримання норм моралі (середній бал 7,6), вміння брати відповідальність (середній бал 6,73), вірність слову (середній бал 6,4), дисциплінованість (середній бал 7,53), гуманізм (середній бал 6,6), культура поведінки (середній бал 7,67). Найнижчі показники ці студенти проявляють щодо якостей, які стосуються практичного аспекту

професійної діяльності. Це, наприклад, вміння розуміти інших (середній бал 5,27), ініціативність (середній бал 5,47), допитливість (середній бал 4,67) та підприємливість (середній бал 5,8).

Для студентів з переважаючими внутрішніми детермінантами розвитку лідерських якостей дуже значущими виявилися складові лідерства, які стосуються забезпечення взаємодії з іншими. Серед них можна відзначити, насамперед, вірність слову (середній бал 9), гуманізм (середній бал 8,9), прагнення допомагати людям (середній бал 8,78). Це можна пояснити досить чітким розумінням змісту діяльності психолога, його професійних функцій, типових проблем, з якими стикаються люди різних вікових категорій та шляхи їх розв'язання. Окрім цього, поступово формується уявлення про конкретне майбутнє професійне середовище, яке має забезпечити професійну кар'єру. Все це є основою налаштування на якісну роботу з об'єктом фахової діяльності і, відповідно, на можливість більш якісної допомоги клієнтам.

Для цієї групи досліджуваних притаманний середній рівень самооцінки тих лідерських якостей, які стосуються практичного аспекту професійної діяльності. Серед них, насамперед, варто відзначити швидкість та гнучкість розуму (середній бал 7,14), ерудованість (середній бал 6,36), вміння організувати справу (середній бал 6,44), дисциплінованість (середній бал 6,92), допитливість (середній бал 6,24), наполегливість (середній бал 6,9) та енергійність (середній бал 6,83). Отже, перевагу ці студенти надають саме реалізації професійних дій та навичок, як у комунікативній сфері, так і у фаховій праці. Найнижчі показники студентів цієї групи стосуються вміння ризикувати (середній бал 4,72), що обумовлено тенденцією до попереднього глибокого осмислення професійних дій та здатністю до попередньої розробки програми і послідовності реалізації взаємопов'язаних цілей. Обережність та поміркованість у цьому процесі вважаються студентами цієї групи пріоритетними, а тому схильність до ризику не сприймається ними як значуща лідерська якість.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, можна дійти висновку, що основою розвитку лідерських якостей у майбутніх психологів є кар'єрні орієнтації, спрямовані на

значущі характеристики їх професійної діяльності. Саме такі тенденції вимагають активної позиції особистості, а саме налаштування на професійну компетентність, роботу з людьми та забезпечення їх психологічного комфорту, а також на управління діяльністю груп та колективів у ході фахової діяльності. Тому особливої уваги варті сучасні дослідження специфіки та послідовності процесу розвитку лідерських якостей у навчальному процесі вищої школи. Так, на думку К. О. Кальницької, розвиток лідерських якостей у студентів ЗВО здійснюється за кілька етапів. Першим з них є послідовна орієнтація особистості на розуміння лідерських якостей та їх цінності для професійної діяльності. В основу цього покладено засвоєння студентами поняття особистості; її структури, ролі мотивації у діяльності, значення професійних навичок тощо. Цей етап реалізується на спеціальних заняттях із застосуванням проблемних діалогів, дискусій, індивідуальної роз'яснювальної роботи. Другим етапом є залучення студентів до лідерських дій у спеціально організованих імітаційних іграх та тренінгах. Третій крок передбачає збагачення лідерського досвіду студентів у позанавчальній діяльності. Вона реалізується в міні-курсах, спрямованих на опанування навичок самоорганізації професійного навчання та діяльності і, відповідно, на зміцнення впевненості у своїх лідерських здібностях.

Цей складний і різноплановий передбачає активну роботу як педагогів, так і самих студентів під час їх навчання у вищій школі. При цьому важливо поєднувати традиційні шляхи підготовки майбутніх психологів з їх включенням у таку спеціально організовану навчальну діяльність, яка б забезпечувала самопізнання і саморозвиток основних складових кар'єрних орієнтацій та особистісних якостей, які б сприяли їх оптимальній реалізації у подальшому житті. Передусім, це активні методи навчання, які впливають саме на практичну сторону навчальної діяльності студентів: дискусії, евристичні бесіди, тренінгові заняття. Їх комплексне застосування водночас спрямоване на формулювання конкретних цілей професійного зростання і на визначення шляхів їх реалізації завдяки особистісним якостям, у тому числі і лідерській позиції майбутніх психологів у цілому.

Список використаних джерел

- Бондаренко О. Ф. Психологічні особливості студентської молоді та проблеми професійної підготовки психологів-практиків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 4. С. 8–11.
- Бородулькіна Т. О. Образ професії як чинник професійного становлення особистості. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. 2006. Вип. 31. С. 181–191.
- Виноградський М. Д., Виноградська А. М., Шканова О. М. Організація праці менеджера : навч. посіб. Київ : Кондор, 2002. 518 с.
- Гойко А. А., Столярчук О. А. Динаміка кар'єрних орієнтацій майбутніх психологів. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2016. № 1. С. 24–32.
- Гончарова Н. О. Психологічні особливості формування кар'єрних орієнтацій студентів. *Психологія і особистість*. 2020. № 2. С. 223–233.
- Дятленко Н. М. Лідерські якості студентів-психологів як складова їхньої професійної компетентності. *Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів* : монографія / наук. ред. О. М. Лозова. Вінниця : Віндрук, 2014. С. 125–134.
- Кальницька К. О. Рольова диференціація лідерства: сутність, підходи до вивчення та крос-культурні відмінності. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Психологічні науки*. 2009. Вип. 7. С. 192–201.
- Калужна Ю. І., Кравченко О. Д. Методичний аспект розвитку кар'єрних орієнтацій майбутніх психологів у контексті їх професіоналізації. *Психологія і особистість*. 2022. № 2 (22). С. 169–185.
- Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. 200 с.
- Куриця А. І. Змістові та методичні аспекти програми розвитку лідерських якостей студентів-логопедів. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2020. Вип. 15. С. 56–77.
- Невідома Я. Г. Особливості соціалізації у юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 17. С. 337–346.
- Панок В. Професійне становлення практичних психологів: досвід і перспективи. *Психологія і суспільство*. 2013. № 3. С. 135–141.

- Петровська І. Р. Психологічні особливості кар'єрних орієнтацій студентів-психологів. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 224–227.
- Радчук Г. К., Козак О. В. Теорії лідерства в сучасному психологічному дискурсі. *ΛΟΓΟΣ*: colección de documentos científicos: Integración de las ciencias fundamentales y aplicadas en el paradigma de la sociedad postindustrial: con actas de la Conferencia Científica y Práctica Internacional. Barcelona : Plataforma Europea de la Ciencia, 2020. Vol. 1. P. 109–112.
- Рева М. М. Особливості розвитку життєвої перспективи майбутніх психологів у процесі професійного навчання. *Психологія і особистість*. 2018. № 1 (13). С. 106–117.
- Тітова Т. Є. Проблема психологічного супроводу формування ціннісно-сміслової сфери майбутніх психологів. *Психологія і особистість*. 2015. № 1. С. 176–185.
- Schein E. N. Career anchors resisted/implications or career development in the 21st century. *Academy of Management Executive*. 1996. Vol. 10, № 4. P. 80–89.

References

- Bondarenko, O. F. (2003). Psykholohichni osoblyvosti studentskoi molodi ta problemy profesiinnoi pidhotovky psykholohiv-praktykiv [Psychological features of student youth and problems of professional training of practicing psychologists]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota [Practical Psychology and Social Work]*, 4, 8-11 [in Ukrainian].
- Borodulkina, T. O. (2006). Obraz profesii yak chynnyk profesiinoho stanovlennia osobystosti [The image of the profession as a factor in the professional formation of an individual]. *Naukovi zapysy Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka APN Ukrainy [Scientific notes of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the Ukrainian Academy of Sciences]*, 31, 181-191 [in Ukrainian].
- Diatlenko, N. M. (2014). Liderski yakosti studentiv-psykholohiv yak skladova yikhnoi profesiinnoi kompetentnosti [Leadership qualities of psychology students as a component of their professional competence]. In O. M. Lozova (Ed.), *Kompetentnisnyi pidkhid u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh psykholohiv [A competent approach in the professional training of future psychologists]: monohrafiy* (pp. 124-135). Vinnytsia: Vindruk [in Ukrainian].

- Hoiko, A. A., & Stoliarchuk, O. A. (2016). Dynamika kariernykh oriientsatsii maibutnykh psykholohiv [Dynamics of career orientations of future psychologists]. *Naukovi zdobutky studentiv Instytutu liudyny [Scientific achievements of students of the Institute of Man]*, 1, 24-32 [in Ukrainian].
- Honcharova, N. O. (2020). Psykholohichni osoblyvosti formuvannia kariernykh oriientsatsii studentiv [Psychological features of the formation of students' career orientations]. *Psykholohiia i osobystist [Psychology and personality]*, 2, 223-233 [in Ukrainian].
- Kalnytska, K. O. (2009). Rolova dyferentsiatsiia liderstva: sutnist, pidkhody do vyvchennia ta kros-kulturni vidminnosti [Role differentiation of leadership: Essence, study approaches, and cross-cultural differences]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. Psykholohichni nauky [Bulletin of Chernihiv State Pedagogical University named after T. G. Shevchenko. Psychological sciences]*, 7, 192-201 [in Ukrainian].
- Kaliuzhna, Yu. I., & Kravchenko, O. D. (2022). Metodychnyi aspekt rozvytku kariernykh oriientsatsii maibutnykh psykholohiv u konteksti yikh profesionalizatsii [Methodical aspect of development of career orientations of future psychologists in the context of their professionalization]. *Psykholohiia i osobystist [Psychology and personality]*, 2 (22), 169-185 [in Ukrainian].
- Kokun, O. M. (2012). *Psykholohiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia [Psychology of professional development of a modern specialist]: monohrafiia*. Kyiv: DP «Inform.-analit. ahenstvo» [in Ukrainian].
- Kurytsia, A. I. (2020). Zmistovi ta metodychni aspekty prohramy rozvytku liderskykh yakosti studentiv-lohopediv [Content and methodical aspects of the program for the development of leadership qualities of speech therapist students]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity [Current issues of correctional education]*, 15, 56-77 [in Ukrainian].
- Nevidoma, Ya. H. (2012). Osoblyvosti sotsializatsii u yunatskomu vitsi [Peculiarities of socialization in youth]. In *Problemy suchasnoi psykholohii [Problems of modern psychology]: zbirnyk naukovykh prats K-PNU imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii imeni*

- H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy (Is. 17, pp. 337-346). Kamianets-Podilskyi [in Ukrainian].
- Panok, V. (2013). Profesiine stanovlennia praktychnykh psykholohiv: dosvid i perspektyvy [Professional formation of practical psychologists: experience and prospects]. *Psykholojiia i suspilstvo [Psychology and society]*, 3, 135-141 [in Ukrainian].
- Petrovska, I. R. (2015). Psykholohichni osoblyvosti kariernykh oriantatsii studentiv-psykholohiv [Psychological features of career orientations of psychology students]. *Molodyi vchenyi [A young scientist]*, 2 (17), 224-227 [in Ukrainian].
- Radchuk, H. K., & Kozak, O. V. (2020). Teorii liderstva v suchasnomu psykholohichnomu dyskursi [Theories of leadership in modern psychological discourse]. In *ΛΟΓΟΣ: colección de documentos científicos: Integración de las ciencias fundamentales y aplicadas en el paradigma de la sociedad postindustrial: con actas de la Conferencia Científica y Práctica Internacional (Vol. 1, pp. 109-112)*. Barcelona: Plataforma Europea de la Ciencia [in Ukrainian].
- Reva, M. M. (2018). Osoblyvosti rozvytku zhyttiovoi perspektyvy maibutnykh psykholohiv u protsesi profesiinoho navchannia [Peculiarities of the development of life prospects of future psychologists in the process of professional training]. *Psykholojiia i osobystist [Psychology and personality]*, 1 (13), 106-117 [in Ukrainian].
- Schein, E. N. (1996). Career anchors resisted/implications or career development in the 21st century. *Academy of Management Executive*, 10, 4, 80-89.
- Titova, T. Ye. (2015). Problema psykholohichnoho suprovodu formuvannia tsinnisno-smyslovoi sfery maibutnykh psykholohiv [The problem of psychological support for the formation of the value-meaning sphere of future psychologists]. *Psykholojiia i osobystist [Psychology and personality]*, 1, 176-185 [in Ukrainian].
- Vynohradskyi, M. D., Vynohradska, A. M., & Shkanova, O. M. (2002). *Orhanizatsiia pratsi menezhera [Manager's work organization]: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

Y. Kalyuzhna, A. Honcharenko

**FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF LEADERSHIP QUALITIES
OF FUTURE PSYCHOLOGISTS WITH DIFFERENT CAREER
ORIENTATIONS**

The article is devoted to the problem of the development of leadership qualities of future psychologists in the process of their professionalization under the conditions of a high school. The importance of career orientations of young people in the context of continuous professional self-improvement is revealed. The importance of leadership as a component of the psychologist's professional readiness to perform professional functions is analyzed. The peculiarities of the development of leadership qualities of student youth in the context of their ideas about the future path of professionalization are considered. The article presents the results of the research on the relationship between the career orientations of future psychologists and the specifics of their tendencies to implement leadership behavior. The main types of career orientations of future psychologists are analyzed. The types of ideas about the future career path of students, which are most closely related to the content of professional activity are determined. The content of career orientations of youth, which are formed mainly under the influence of external or internal factors, is highlighted. It is studied how these psychological formations determine the importance of leadership for the professional self-realization of an individual. Possible complications and obstacles to the development of leadership qualities in the educational process are outlined. Based on this, the features of the didactic and educational influence on the formation of the future professional's personality are indicated for the purposeful development of leadership qualities for further self-improvement in professional activities.

Key words: *professional career, career orientations, motivation, value orientations, career choosing and designing, leadership, leadership qualities, innovative teaching methods.*

Надійшла до редакції 27.06.2023 р.